

УДК 343.985.7
DOI 10.36919/EIJ.1.2023.106

І. В. Пиріг,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
ORCID ID 0000-0002-8391-067X

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК ІЗ ПРИВАТНИХ БУДИНКІВ

Розглянуто особливості огляду місця події під час розслідування крадіжок із приватних будинків. Розглядаються основні дії слідчого на підготовчому етапі, що полягають у такому: забезпечити негайного прибуття слідчо-оперативної групи й охорону місця події; забезпечити присутність на місці події свідків та очевидців; підготувати потрібні науково-технічні засоби; залучити до огляду понятих; видалити з місця події сторонніх осіб і вжити заходів щодо збереження слідів злочину та речових доказів; організувати переслідування й затримання правопорушників по гарячих слідах.

Приділено увагу тактичним прийомам цієї слідчої (розшукової) дії, засобам і методам виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення. Зокрема, зосереджено увагу на дотриманні таких рекомендацій: огляд території присадибної ділянки доцільно проводити концентричним способом, узявши за початкову точку вхід на ділянку чи житловий будинок; у разі знаходження на ділянці, де було вчинено крадіжку, інших будівель: сараїв, льохів, лазень тощо — необхідно обов'язково оглянути й ці об'єкти, за необхідності відкрити замкнені двері; огляд житлового будинку проводиться від вхідних дверей до центру місця події, яким може бути місце, де перебували викрадені речі, сліди перебування правопорушників, сліди пошкоджень обстановки місця події та ін.; необхідно виявити та оглянути: місця стоянки автотранспорту, використаного злочинцем під час вчинення крадіжки, встановити місце проникнення на територію присадибної ділянки (через паркан, хвіртку, ворота, проломи тощо), шляхи підходу до будинку.

Визначено недоліки фіксації результатів огляду у протоколі слідчої (розшукової) дії та шляхи їх виправлення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, крадіжка, розслідування, огляд, тактичні прийоми, приватний будинок, присадибна ділянка.

Постановка проблеми. Особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, вкладених в отримання доказової інформації, належить огляду. Відповідно до ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей і документів. Одним із основних видів огляду є огляд місця події. Він належить до першочергових, неповторних і незамінних слідчих (розшукових) дій. Його не можна замінити іншими діями, зокрема допитами осіб, які є очевидцями протиправної події, оскільки жоден свідок не має змогу дати у своїх свідченнях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час огляду місця події. Під час його проведення за внутрішнім переконанням слідчого оглядають усі об'єкти, які можуть стосуватися кримінального правопорушення залежно від конкретної слідчої ситуації. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад, обшуку чи слідчого експерименту [1, с. 51]. У сучасних умовах військового стану багато будинків поблизу ведення військових дій залишаються покинутими власниками, які переміщуються у небезпечні зони. На жаль, є особи, які використовують це та заради наживи здійснюють крадіжки, незважаючи на посилення відповідальності в умовах воєнного стану [2]. Саме тому розробка та вдосконалення тактичних прийомів цієї слідчої (розшукової) дії актуальна для практики розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тактиці огляду місця події приділялося достатньо уваги з боку вчених-криміналістів. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробили В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. А. Коновалова, В. С. Кузьмичов, Є. Д. Лук'янчиков, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтєвський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, Ю. М. Черноус,

В. Ю. Шепітько та інші. Проте досі залишається недостатньо розробленою тактика огляду місця події під час розслідування крадіжок із житлових приватних будинків.

Метою статті є розробка організаційних і тактичних прийомів огляду місця події під час розслідування крадіжок із житлових приватних будинків.

Виклад основного матеріалу. Більшість учених під оглядом розуміють процесуальну дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясуванні механізму злочинної події, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 217; 4, с. 3].

У процесі розслідування крадіжок, скоєних із житлових приватних будинків, місцем події можуть бути такі об'єкти: присадибні земельні ділянки; будівлі, розташовані на цій ділянці, зокрема безпосередньо житловий будинок; прилегла до ділянки територія: під'їзні колії, місця стоянки автотранспорту, території сусідніх присадибних ділянок тощо.

Вивчення слідчої практики, узагальнення наукової літератури та результатів опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяють зробити висновок, що до виїзду на місце події слідчий має здійснити такі організаційно-підготовчі заходи:

1. Забезпечити негайне прибуття слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) на місце події. Огляд може бути відкладений через несприятливі умови, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між отриманням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення та початком проведення огляду повинен проходити мінімальний проміжок часу. Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин. Ігнорування принципу невідкладності, необґрунтоване та невинуватене зволікання огляду може призвести до негативних наслідків, зокрема до зміни обстановки на місці події, знищення слідів правопорушення та речових доказів [1, с. 58]. Варто також звернути увагу, що результативність огляду багато в чому залежить і від складу СОГ. На підставі даних опитування співробітників слідчих підрозділів і матеріалів слідчої практики можна зробити висновки, що СОГ під час розслідування цього виду крадіжок у повному складі на місце події виїжджала у 65 % випадків. Найчастіше до складу групи не залучалися співробітники оперативних підрозділів і спеціалісти. Таке становище пояснюється певним дефіцитом кадрів у райвідділах поліції, а також віддаленістю від міста.

2. Якщо неможливо негайне прибуття СОГ, забезпечити охорону місця події найближчими нарядами патрульної поліції. Але частіше за все охорона забезпечується самими господарями будинку.

3. Забезпечити до прибуття СОГ присутність на місці події свідків та очевидців.

4. Підготувати потрібні науково-технічні засоби. Застосування науково-технічних засобів, використання досягнень науки та чітке дотримання криміналістичних правил поведінки з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення огляду [5, с. 50].

5. У разі необхідності забезпечити участь кінолога із службово-розшуковою собакою.

Після прибуття на місце події слідчий має вжити таких організаційних заходів:

Для правильного орієнтування будинку на місцевості, визначення меж підлягає огляду простору, складання загального плану місця події необхідно, наскільки можливо, в органах самоврядування отримати план забудови району із нанесеним у ньому місцем огляду. У ході загального огляду місця події, керуючись цим документом, слідчий складає загальний план місця події, на якому вказує житловий будинок із присадибною ділянкою, з якого вчинено крадіжку, щодо інших будинків, вулиці, дороги, взаєморозташування будівель на ділянці. Після цього він доповнює план результатами детального огляду. Це особливо необхідно, якщо відсутня нумерація будинків та алей, назви вулиць. Як відправна точка, може бути відмічений будинок сторожа або охорони, вхідні ворота, водонапірна вежа тощо. Такий загальний план місця події дозволяє висунути і перевірити версії про шляхи проникнення та відходу правопорушників, способи переміщення із вкраденим майном. Якщо такий план знайти важко, необхідно ознайомитися з передбачуваним місцем огляду, використовуючи зображення місцевості на картах, зроблених із використанням системи GPRS.

2. Залучити до огляду понять.

3. Видалити з місця події сторонніх осіб і вжити заходів щодо збереження слідів злочину та речових доказів.

4. Вжити заходів щодо встановлення очевидців правопорушення, можливо людей, які перебували на сусідніх присадибних ділянках.

5. Вжити заходів щодо організації переслідування та затримання правопорушників по гарячих слідах.

Високій якості проведення огляду місця події за цим видом крадіжок, на нашу думку, сприяє виконання таких рекомендацій.

У разі знаходження на ділянці, де була вчинена крадіжка із садибного будинку, інших будівель: сараїв, льохів, лазень тощо — необхідно обов'язково оглянути й ці об'єкти, за необхідності відкрити замкнені двері та льохи. За результатами нашого дослідження, в 70 % випадків правопорушники проникали в усі приміщення присадибної ділянки, якщо не відразу, то після попередньої підготовки в інший придатний для крадіжки день. Необхідно також виявити й оглянути всі місця проникнення до будинку, оскільки їх може бути декілька.

Виділимо деякі особливості огляду об'єктів за досліджуваною категорією крадіжок, починаючи з території присадибної ділянки. Зазначені території переважно обмежують паркани, які можуть бути металевими, так званий «європаркан», цегляними, дерев'яними, із сітки-рабиці тощо, а також із «живої» огорожі, що складається із колючих рослин типу барбарису, ожини, глоду, шипшини, які найчастіше краще виконують захисні функції. Огляд території присадибної ділянки доцільно проводити концентричним способом, взявши за початкову точку вхід на ділянку чи житловий будинок. Залежно від пори року, часу, що минув від скоєння кримінального правопорушення до початку огляду, характеру поверхні ділянки: трава, бетонні доріжки, сніговий покрив, волога або суха земля — на вказаних об'єктах утворюються видимі, слабовидимі або невидимі сліди взуття, транспортних засобів та інші сліди залежно від виду слідоутворюючого об'єкта. У результаті загального огляду необхідно виділити ділянки місцевості, вузли, які у подальшому варто детально оглянути. Участь потерпілого чи очевидців крадіжки, охоронців дозволить їх диференціювати, виділивши ті, що утворилися останнім часом. Проте навіть їхня відсутність дозволить суб'єкту розслідування визначити сліди, які залишені давно, використовуючи інформацію про погодні умови та зовнішні ознаки слідів-відображень. У результаті загального огляду необхідно з урахуванням особливостей вчинення досліджуваних видів крадіжок визначити межі, послідовність і порядок огляду. Вилученню підлягають зразки ґрунту, рослин, пилок рослин у місцях проникнення на ділянку.

Огляд житлового будинку проводиться переважно від вхідних дверей до центру місця події, яким може бути місце, де перебували викрадені речі, сліди перебування правопорушників, сліди пошкоджень обстановки місця події тощо. Виявленню та вилученню підлягають сліди проникнення злочинців, сліди їх розміщення на місці події, а також порівняльні зразки. Під час вилучення слідів необхідно керуватися такими правилами: прагнути вилучати сліди разом з предметом, на якому вони залишені. Якщо слід перебуває на малоцінному громіздкому предметі, доцільно вилучати його разом із частиною предмета; у разі неможливості вилучення предмета або його частини зі слідом, він копіюється шляхом виготовлення зліпків або перекопіюванням на слідокопіюючі матеріали; під час вилучення слідів на предметі важливо зафіксувати положення предмета або його частини на місці виявлення, вказати, де зовнішня і внутрішня сторони, нижній або верхній бік предмета тощо; самі предмети або їх копії варто упакувати так, щоб під час транспортування і зберігання виключити можливість пошкодження слідів. Упаковка здійснюється у криміналістичні спеціальні пакети, до них додається супровідний текст із зазначенням, що в них міститься, де, коли, ким і у зв'язку з чим вилучено, та засвідчується підписами слідчого і понятих [6, с. 98].

Огляд лазні проводиться за правилами огляду приміщення, але варто врахувати, що злочинці проникають у баню з метою крадіжки металу: бачків, баків, тазів, ківшів тощо. Баки, призначені для нагріву води, виламуються злочинцями з печей. Водночас залишаються сліди від знарядь злому на цегляній кладці, сліди взуття на поверхнях стін, полицях та ін. У ряді випадків у лазнях, що топляться на дровах, на поверхні стін, підлоги, покритих сажею, можуть бути залишені сліди одягу, взуття, рук злочинця. Як зразки для порівняльного дослідження, додатково вилучаються зразки сажі, цегляного пилу.

Огляд льохів, комор проводиться від місця входу до центру, де містилися продукти харчування, банки з варенням, соління тощо. З огляду на те, що підлога в льохах в основному є земляною, можливе виявлення на поверхні слідів взуття. На банках можливе виявлення слідів пальців рук. Сліди злому виявляються на кришках льохів, дверях або стінах комор. На пухкому ґрунті можуть бути виявлені сліди, взуття, тари, сліди від одягу правопорушників.

Розширення меж огляду є типовим тактичним рішенням під час огляду місця події за видами крадіжок. Необхідно виявити місця стоянки автотранспорту, використаного злочинцем під час вчинення крадіжки, встановити місця проникнення на територію

присадибної ділянки (через паркан, хвіртку, ворота, проломи тощо), шляхи підходу до будинку. Водночас необхідно керуватися поведінкою розшукового собаки, розташуванням слідів взуття, доріжки слідів взуття, слідами транспортних засобів, а в сільській місцевості також слідами кінного візку, садового та іншого візка. На предмет встановлення слідів проникнення необхідно оглянути сусідні з місцем події ділянки та будинки; щодо виявлення викраденого майна – сусідні порожні будинки, попередньо з'ясувавши їх наявність у служби охорони чи потерпілого. Обов'язково оглядаються яри, береги річки, особливо в районі човнових стоянок, стежки та дороги, що ведуть до будинку.

Застосування розшукових собак у ході огляду аналізованих місць пригод дає змогу більш ефективно провести негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на затримання правопорушників або виявлення викраденого.

Найбільш типовими є сліди злому, що виявляються та фіксуються у протоколі огляду без особливих складнощів. Проте дослідження цих процесуальних документів виявило такі недоліки протоколювання, а саме: неповнота опису обстановки місця події та виявлених слідів, зокрема фіксація лише факту пошкодження на перешкодах, практично не описуючи їх зміст, засоби і способи виявлення, фіксації та їх вилучення (80 % вивчених протоколів); невідображення у протоколі точного місця виявлення слідів (75 %); одному і тому самому об'єкту в протоколі огляду присвоюються різні назви (63 %); під час опису об'єктів не вказуються їх відмітні ознаки (86 %); унаслідок недбалого складання неможливо прочитати текст протоколу огляду (10 %); невідображення у протоколі опису дій під час упаковки вилучених предметів і слідів, а також процесуальних правил упаковки, зокрема опечатування, виконання відповідних написів (18 %); у протоколі фіксуються показання потерпілих (23 %), викладаються судження, висновки (9 %).

До інших недоліків варто віднести: незастосування під час огляду місця події сучасних науково-технічних засобів (наприклад, лазерної лінійки); відсутність роботи зі слідами біологічного походження, мікрослідами, слідами запаху, негативними, периферичного походження тощо; не вилучаються зразки для порівняльного дослідження (грунт, фарба, віконна замазка, зразки рослин, пилок рослин тощо); у необхідних випадках не проводять повторних, додаткових оглядів місця події.

Усе це призводить до того, що протоколи огляду місця події не несуть необхідної інформації, внаслідок чого не може бути змодельована уявна модель механізму вчинення крадіжки, а в деяких випадках у разі недотримання процесуальних вимог докази можуть бути визнані судом неприпустимими.

У протоколі огляду місця події у крадіжках із житлових приватних будинків, на нашу думку, обов'язково необхідно відображати: для встановлення точної адреси місця, що оглядається: номер вулиці, будинку, характеристика навколишнього місця події території із відображенням з різних сторін світла, автомобільних доріг, водних артерій, залізничних колій та пішохідних доріжок, найменування сусідніх садибних господарств або організацій садівників і дачників; послідовність дій учасників СОГ, зважаючи на обраний спосіб огляду, характер та результативність дій щодо виявлення слідів і предметів, що застосовуються, за цих обставин способи та прийоми їх виявлення; опис усього виявленого з урахуванням загальноприйнятого найменування предметів та об'єктів, термінологічно правильно, точно, послідовно і повно, не допускаючи подвійного найменування одних і тих самих об'єктів; докладний опис вилучених предметів та документів.

Опечатування вилучених слідів і предметів обов'язково має бути зроблено у присутності понятих, яким потрібно ще раз пояснити сутність дій слідчого та його роль у своїй. На спеціальному пакувальному пакеті ставляться підписи понятих та особи, яка проводила огляд. У разі вилучення документів, що підтверджують наявність викрадених предметів (паспортів, інструкцій за правилами користування тощо), вказується їх найменування, реквізити продажу; у разі вилучення зразків для порівняльного дослідження (грунту, трави, пилу тощо) їх також необхідно зафіксувати, вказавши місце виявлення, локалізацію, спосіб вилучення та пакування.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що досягнення мети огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання всієї сукупності тактичних прийомів і комбінацій. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію на певному етапі досудового розслідування та використовувати наявну оперативно-розшукову інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, визначаючи ймовірніші місця перебування слідів протиправної діяльності та інших речових доказів, що мають значення для кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20>
3. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
4. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. К. : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
5. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. К. : Вища школа, 1984. 149 с.
6. Криміналістика : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. 2-е вид. переробл. і доп. Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

REFERENCES

1. Chaplyns'kyy K. O. (2011). Taktychne zabezpechennya provedennya slidchykh diy [Tactical support for investigative actions] : monohraf. Dnipropetrovs'k : Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav ; Lira LTD, 496 p.
2. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidalnosti za maroderstvo [On making changes to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for looting] : Zakon Ukrayiny vid 03.03.2022 № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20>
3. Kryminalistyka (2001) [Criminalistics] : pidruchnyk dlya stud. yuryd. spets. vyshchykh zakladiv osvity / kol. avtoriv : V. M. Hlibko, A. L. Dudnikov, V. A. Zhuravel' ta in. ; za red. V. YU. Shepit'ka. K. : Vydavnychiy Dim «In Yure». 684 p.
4. Ohlyad mistysya podiyi pry rozsliduvanni okremykh vydiv zlochyniv (2005) [Inspection of the scene during the investigation of certain types of crimes] : nauk.-prakt. posibnyk / za red. N. I. Klymenko. K. : Yurinkom Inter. 216 p.
5. Honcharenko V. Y. (1984). Nauchno-tekhnycheskye sredstva v sledstvennoy praktyke. K. : Vyshcha shkola. 149 p.
6. Kryminalistyka (2017) [Criminalistics] : pidruchn. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / Chaplyns'kyy K. O., Luskatov O. V., Pyrih I. V., Pletenets V. M., Chaplyns'ka YU. A. 2-e vyd. pererobl. i dop. Dnipro : DDUVS ; Lira LTD. 480 p.

I. V. Pyrih. THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED UNDER MARTIAL LAW

The features of the inspection of the scene during the investigation of thefts from private houses are considered. The main actions of the investigator at the preparatory stage are considered, which are as follows: to ensure the immediate arrival of the investigative team and the security of the scene; ensure the presence of witnesses and eyewitnesses at the scene; to prepare the necessary scientific and technical means; involve witnesses to the examination; remove outsiders from the scene and take measures to preserve traces of the crime and material evidence; to organize the pursuit and arrest of hot-track offenders.

Attention is paid to the tactical techniques of this investigative (search) action, means and methods of detection, fixation and removal of traces of a criminal offense. In particular, attention is focused on compliance with the following recommendations: it is advisable to inspect the territory of the homestead plot in a concentric manner, taking the entrance to the plot or residential building as the starting point; in the case of being in the area where the theft of other buildings was committed: sheds, cellars, baths, etc. — it is necessary to inspect these objects as well, if necessary, open locked doors; an inspection of the residential building is carried out, from the front door to the center of the incident, which may be the place where the stolen items were located, there are traces of the presence of offenders, traces of damage to the environment of the incident, etc.; it is necessary to identify and inspect: the parking places of the motor vehicle used by the criminal in the commission of the theft, to establish the places of entry into the territory of the homestead (through a fence, gate, gate, loopholes, etc.), ways of approach to the house.

Deficiencies in recording the results of the inspection in the protocol of the investigative (search) action and the ways of their correction have been determined.

Key words: criminal offense, theft, investigation, review, tactical techniques, private house, homestead.